

gi sličan ili strukturalno različit itd. On najviše pažnje posvećuje usvajanju onih modela koji su slični ili ih u materinskom jeziku nema, jer je tu interferencija biti najjača.

Obrađujući pojedine teme i situacije, nastavnik će odabirati one funkcionalne jedinice koje najviše odgovaraju pojedinim situacijama. Tako će iznošenje, opisivanje događaja obilovati aspekatskim transformima, dijaloški će govor biti zasićen upitnim i uzvičnim transformima; u pisanoj riječi u nekim stranim jezicima prevladavat će pasivni transformi itd. Usvajajući te transforme kao samostalne funkcionalne jedinice, nastavnik nastoji da obuhvati sve one funkcionalne jedinice koje su neophodne u razvijanju slobodnog jezičnog izraza i u govoru i u pismu, i u govornom i u ostalim jezičnim stilovima (naučnom, kancelarijskom, retoričkom itd.), tkajući na taj način jezičnu mrežu koja se zove jezični sustav i koja će, što tkanje dalje odmiče, učeniku sve više omogućavati da se služi stranim jezikom.

Riječi, sveze i rečenice kao funkcionalne jedinice smatramo elementarnim jezičnim materijalom koji će nastavnik ugrađivati u različite metodске sisteme u svrhu postizanja različitih ciljeva pri usvajanju stranog jezika.

LITERATURA

1. RIKARD SIMEON: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb 1969.
2. Г. А. ЗОЛОТОВА: *Очерк функционального синтаксиса русского языка*, Москва 1973.
3. Н. С. ВАЛГИНА: *Синтаксис современного русского языка*, Москва 1973.
4. *Грамматика современного русского литературного языка*, Москва 1970.

Mirko Gojmerac

POKUŠAJ KLASIFIKACIJE POGODBENIH REČENICA

Prema gramatici Duden¹ službu veznika u pogodbenim rečenicama u suvremenom njemačkom jeziku vrše veznici *wenn, falls, sofern i wofern*. Wolf-dietrich Hartung² ubraja u pogodbene veznike i *insofern*, dok je veznik *wofern* po njegovu mišljenju već zastario i sve više izvan upotrebe. U spomenutoj gramatici stoji također da skupove *im Fall(e), daß; unter der Voraussetzung (Bedingung), daß; vorausgesetzt, daß; gesetzt den Fall, daß* ne smijemo tretirati kao veznike, već kao imenicu s atributnom rečenicom (*im Falle, daß... = in welchem Falle*) ili kao particip sa subjektnom rečenicom (*vorausgesetzt, daß = es sei vorausgesetzt, daß...*). Pogodbene rečenice mogu stajati i bez veznika, ali u tom slučaju započinju finitnim oblikom predikata.

Funkciju pogodbenih veznika u hrvatskosrpskom jeziku vrše veznici *ako*, *da*, *prilozi kad*, *li* i skupovi *samo ako*, *samo da* i *samo kad*.

U hrvatskosrpskom, kao i u njemačkom jeziku mogu u glavnoj rečenici stajati razni korelati: u njemačkom *dann* i *so*, u hrvatskosrpskom vremenski *prilozi onda* i *tada*.

Hennig Brinkmann³ smatra korelate *dann* i *so* u njemačkom jeziku distinktivnima jer se prema njegovu shvaćanju kod jedne zavisno složene rečenice s veznikom *wenn* ne može utvrditi bez pomoći tih dvaju korelata da li se radi o vremenskom ili pogodbenom odnosu između glavne i zavisne rečenice; ako na početku glavne rečenice stoji *dann*, tada se po Brinkmannu radi o vremenskom odnosu, ako se pak na početku glavne rečenice nalazi *so*, znači da ona slijedi zavisnoj rečenici koja izražava uvjet, pretpostavku ili nešto slično. Protiv te tvrdnje treba reći da se *dann* i *so* u većini zavisno složenih rečenica s veznikom *wenn* uopće ne pojavljuju pa, prema tome, ne mogu biti distinktivnim obilježjima, a kad i stoje na početku glavne rečenice, međusobno su zamjenljivi. Izbor jednog ili drugog korelata je arbitraran, *dann* i *so* su fakultativni dodaci. Ipak, čini se da u svakodnevnoj upotrebi *dann* u velikoj mjeri preteže.

Zavisna rečenica kojom se izriče pogodba može u njemačkom i u hrvatskosrpskom jeziku stajati ispred glavne rečenice ili iza nje, a može biti i umetnuta u glavnu rečenicu. Gerhard Kaufmann⁴ daje podatke o relativnoj učestalosti triju spomenutih mogućnosti u njemačkom jeziku i kaže da umetnuta pogodbeno rečenica nije osobito česta i omiljena, da su pogodbene rečenice s veznikom tri do četiri puta češće nego pogodbene rečenice bez veznika (s predikatom na početku) i da takve vrlo rijetko stoje nakon glavne rečenice.

Pogodbenu rečenicu definiraju gramatike na vrlo različite načine, ali ono što je svim definicijama zajedničko moglo bi se izraziti na slijedeći način: pogodbene rečenice izriču uvjet koji je potrebno ispuniti da bi se dogodila radnja, odnosno zbivanje, stanje ili raspoloženje (u daljnjem tekstu, da bismo izbjegli nabranjanja, spominjat ćemo samo radnju) upravne, tj. glavne rečenice. Johannes Erben⁵ ističe također da pogodbene rečenice izriču uvjet, a definiciju uvjeta preuzima od Hartunga⁶, koji kaže: »... dan soll unter Bedingung ein Sachverhalt verstanden werden, dessen Existenz Voraussetzung für die Existenz eines anderen Sachverhaltes ist, ohne diesen notwendig hervorzubringen.« Takav pojam uvjeta ostavlja otvorenim da li je uvjet već ispunjen ili nije, da li je vremenskog karaktera ili ne.

Gramatike govore također o stupnjevanju kauzalnosti. Pogodbene rečenice kao izraz »mogućeg« uzroka postavljaju se nasuprot koncesivnim rečenicama kao izrazu »nedovoljnog ili nedostatnog« uzroka i kauzalnim rečenicama koje izriču »stvarni« uzrok. Na taj način se pogodbene rečenice identificiraju s hipotetskim sudovima, iako većina tih rečenica nema hipotetski karakter:

»Wenn sie beginnen zu denken, sich zu erinnern, gehen sie schon auf das Tor zu, das aus dem Garten der Kindheit hinausführt.« (R. Hagelstange: *Spielball der Götter*)

»Kad počnu da misle, da se sjećaju, već se bliže kapiji koja vodi iz bašte djetinjstva.«

Uvjet je ovdje ispunjen, iz konteksta se jasno vidi da je radnja pogodbene rečenice izvršena, a djeca (sie) misle i sjećaju se. Kad se govori o kauzalnosti, pod tim se misli kauzalna reakcija, tj. da se iz radnje ili zbivanja u pogodbenoj rečenici mogu povući konzekvencije za radnju u glavnoj rečenici. No ne

može se tvrditi da je ta kauzalna veza potencijalna ili čak irealna, ona je uvijek stvarna i vrijedi uvijek:

»Wenn Lila wüßte, daß ich sehe, sie würde zweifeln an meiner Liebe, und es wäre die Hölle, ein Mann und ein Weib, aber kein Paar;« (M. Frisch, Mein Name sei Gantenbein)

»Kad bi Lila znala da vidim sumnjala bi u moju ljubav, to bi bio pakao, muškarac i žena, ali ne bračni par.«

Iz iskustva znamo da je ta rečenica istinita, da je relacija između glavne i zavisne rečenice valjana, ne samo kao mogućnost, već bezuvjetno. Lila, doduše, ne zna da se njezin muž samo izdaje za slijepca, ali u istom trenutku kad bi ona prozrela njegovu varku, to bi u njoj izazvalo već opisanu reakciju. Stoga našu rečenicu možemo vrlo lako pretvoriti u kauzalnu rečenicu: *Weil (da) Lila weiß, daß ich sehe, zweifelt sie an meiner Liebe...* O »mogućem uzroku« pogrešno je govoriti, hipotetskog karaktera je samo aktualna realizacija radnje ili zbivanja pogodbené rečenice, njezin »Wirklichkeitsbezug⁷, kako to naziva Hartung, ali ta pogodbená rečenica dopušta, nezavisno od realizacije ili nerealizacije njezina sadržaja, da zaključujemo o radnji ili o zbivanju u glavnoj rečenici.

Već smo spomenuli da pogodbená rečenica izriče uvjet o kojem ovisi hoće li se dogoditi radnja glavne rečenice. Radnju te rečenice promatramo kao posljedicu jednog ispunjenog uvjeta. Pojam posljedice sadrži općenito znatne vremenske implikacije, jer kad govorimo o posljedici, razumijevamo pod tim da se jedna radnja morala dogoditi prije nego što se dogodila neka druga radnja:

»Aber wenn sie junge Menschen wie diesen Kanonier Vierbein ansah, packte sie Wehmut, die nicht ohne Sentimentalität war.« (H. Kirst, 08)

Ponekad je vrijeme kauzalne reakcije tako beznačajno kratko da se može zanemariti i radnje u obadvije rečenice čine nam se istovremenima:

»Am Morgen, wenn die Sonne scheint, liegen diese Gitterschatten wenigstens auf dem Fußboden.« (M. Frisch, Stiller)

Taj logički postulat da uzrok uvijek mora prethoditi posljedici često se u jezičnoj upotrebi izigrava:

»Abzug mit Schimpf und Schande, würde ich sagen, wenn das mit dem Schimpf nicht so lachhaft und das mit der Schande nicht so traurig wäre.« (G. Gaiser, Schlußball)

Vremenska komponenta snažno je zastupljena kod pogodbenih rečenica i očito je da moraju postojati velike teškoće u razgraničavanju između sasma vremenskih i pogodbenih rečenica. Zbog toga mislimo da se pri klasificiranju pogodbenih rečenica one rečenice u kojima postavljeni uvjet ima izrazito vremenski karakter mogu na temelju svojih semantičkih i sintaktičkih obilježja izdvojiti kao zasebna grupa.

I. Pogodbene rečenice koje izriču već ostvareni uvjet

»Wenn ich jetzt sage, fünf Minuten Pause, sagt das gar nichts.« (G. Grass, Katz und Maus)

I u toj složenoj rečenici zavisna rečenica sadrži uvjet ili pretpostavku za ostvarenje zaključka izraženog u glavnoj rečenici, ali taj uvjet je ovdje ostvaren. Govornik se poziva na radnju koju je stvarno izvršio. On je, naime, već izgovorio »fünf Minuten Pause«, u to na temelju konteksta nema sumnje.

Toj grupi pogodbenih rečenica pripadaju i one rečenice u kojima se izriču apstraktni i općevažeći odnosi i zavisnosti, kao npr. *Wenn die Temperatur unter 0° Celsius sinkt, friert das Wasser zu Eis.*

U pogodbenim rečenicama ove grupe obligatan je indikativ u njemačkom i u hrvatskosrpskom jeziku. Pored konjunktiva isključeni su u njemačkom još i veznici *falls* i *sofern* bi se supstitucijom veznika *wenn* s tim veznicima promijenio smisao rečenice:

**Falls ich jetzt sag(t)e, fünf Minuten Pause, sagt(e) das gar nichts.*

Također ni inicijalni položaj finitnog oblika predikata nije često moguć, a da se ne promijeni smisao rečenice, napose u onim pogodbenim rečenicama u kojima se poziva na jedno posebno iskustvo ili na govornikov realan doživljaj:

»*Wenn ich es wieder lese, was in Algier geschieht oder anderswo und wenn ich es mir einige Augenblicke lang vorstellen kann, gibt es nichts anderes, und die Vorstellung ist kaum auszuhalten.*« (M. Frisch, Mein Name sei Gantenbein)

**Lese ich es wieder, was in Algier geschieht oder anderswo und kann ich es mir einige Augenblicke lang vorstellen, gibt es nichts anderes, und die Vorstellung ist kaum auszuhalten.*

Pogodbene rečenice u kojima je uvjet, tj. radnja zavisne rečenice ostvarena, uvode se u hrvatskosrpskom jeziku uglavnom veznikom *kad*. Indikativ je također obligatan i u našem jeziku jer upotreba kondicionala izaziva promjenu sadržaja:

»*Kad ponovo čitam što se događa u Alžiru ili drugdje . . . , sve ostalo nestane, a prizor gotovo nije moguće izdržati.*«

**Kad bih ponovo čitao što se događa u Alžiru ili drugdje . . . , sve bi ostalo nestalo, a prizor gotovo ne bi bilo moguće izdržati.*

Uvijek i isključivo pogodbeni veznik *ako* upotrebljava se također u pogodbenim rečenicama ove grupe, pogotovo onda kad pogodbu konstituiraju općeniti odnosi i zavisnosti, kad se, dakle, radi o odnosima koji vrijede nezavisno i izvan vremenskih odnosa, jer *kad* je ujedno i vremenski prilog, pa i u službi veznika unosi u pogodbenu rečenicu određenu vremensku komponentu.

»*Osvijetljenost jedne površine je najjača ako zrake svjetla padaju pod pravim kutem.*«

»*Die Helligkeit einer beleuchteten Fläche ist am stärksten, wenn die Lichtstrahlen rechtwinkelig einfallen.*«

(Knaurs Konversationslexikon)

Veznik *da* ne može se također upotrijebiti u pogodbenim rečenicama u kojim je postavljen uvjet, odnosno čija je radnja već ostvarena.

Pogodbene rečenice koje izriču ostvaren uvjet za vršenje radnje glavne rečenice i koje smo ovdje, oslanjajući se na sličnu podjelu kod Hartunga, izdvojili kao zasebnu grupu, nazivaju često »formalno—kondicionalnim«⁸, i to čine oni autori koji pogodbene rečenice izjednačavaju s hipotetskim rečenicama, a koje su samo jedna, istina, velika grupa unutar pogodbenih rečenica.

II. Pogodbene rečenice koje izriču još neostvoreni uvjet

Radnja zavisne rečenice još nije ostvorena, a mora se ostvariti ako želimo da se dogodi radnja glavne rečenice. Budući da uvjet, tj. radnja pogodbene rečenice još nije ostvorena, postoji cijela skala mogućnosti, od vrlo vjerojatne pa do potpuno nemoguće realizacije:

»Wenn sie irgendwo hinführt, sind dort Namen und wohlunterhaltene Qual.« (G.Gaiser, Schlußball)

»Ako vodi nekamo, bit će tamo imena i spretno suzdržavane muke.«

U tom primjeru vrlo je vjerojatno da će se radnja pogodbene rečenice dogoditi; naime da cesta nekud vodi razumljivo je samo po sebi. Ali jezik raspolaže sredstvima i da takve same po sebi razumljive stvari izrazi kao moguće, da bi naglasio kako je sadržaj glavne rečenice ovisan i uvjetovan sadržajem zavisne rečenice i može biti ostvaren samo pod pretpostavkom da je i sadržaj zavisne rečenice ostvaren.

Ostvarljivost uvjeta postavljenog u pogodbenoj rečenici, kao što smo već spomenuli, nije uvijek sama po sebi razumljiva, čini se, štoviše, krajnje nemoguća:

»Und wenn es euch eines Tages einfallen sollte, einen Kesselflicker zu krönen — er wird euch umso kräftiger übers Ohr hauen und zum Narren halten.« (R.Hagelstange, Spielball der Götter)

»A ako bi vam jednog dana palo na pamet da nekakvom kotlaru metnete krunu na glavu — on će vas to snažnije udariti po glavi i smatrati vas budalom.«

Konačno, može se raditi o uvjetima koji su potpuno neostvarivi. Ako radnja zavisne rečenice ni u kom slučaju ne može biti realizirana, znači da se i radnja glavne rečenice neće nikad dogoditi. U takvu slučaju imamo pred sobom irealnu pogodbenu rečenicu:

»Ich hätte mich gefürchtet, wenn ich damals Diemut gewesen wäre.« (G. Gaiser, Schlußball)

»Ja bih se bila bojala da sam tada bila Diemut.«

Ali ona nije bila Diemut i nikad to ne može biti. Sadržaj glavne i zavisne rečenice, prema tome, ne mogu nikad postati stvarnost. Navedeni primjeri pokazuju da postoje razni stupnjevi vjerojatnosti da će se ostvariti radnja pogodbene rečenice pa, prema tome, i jezik mora raspolagati skalom različitih mogućnosti kako bi mogao odraziti izvanjezičnu stvarnost.

Kad postavljeni uvjet nije ispunjen, on ima, kako kaže Gerhard Kaufmann⁹, oznaku (\pm existent), što znači da govornik ne može njegovo postojanje niti potvrditi, niti negirati, već samo izraziti određeni stupanj vjerojatnosti njegove realizacije. U tu svrhu njemački jezik raspolaže slijedećim sredstvima:

1. — *wenn/falls* + *Indikativ*

»Und wenn wir auch mitweben, so sind wir doch Weber und Webstoff zugleich.« (R.Hagelstange, Spielball . . .)

— *inicialni položaj finitnog oblika predikata u indikativu,*

Weben wir auch mit, so sind wir doch Weber und Webstoff zugleich. (Za ilustraciju svih mogućnosti poslužiti ćemo se transformacijom iste rečenice iz Hagelstange, *Spielball der Götter.*)

2. — *wenn/falls* + *infinitiv* + *konj. pret. od glagola »sollen«*

Wenn/falls wir auch mitweben sollten, so sind (wären) wir doch Weber und Webstoff zugleich.

— *inicijalni položaj konj. pret. od »sollen« + infinitiv*
Sollten wir auch mitweben, so sind (wären) wir doch Weber und Webstoff zugleich.

3. — *wenn/falls + konjunktiv II*
Wenn/falls wir auch mitwöben, so wären wir doch Weber und Webstoff zugleich.

— *inicijalni položaj konjunktiva II*
Wöben wir auch mit, so wären wir doch Weber und Webstoff zugleich.

Prikazivanje svih mogućih kombinacija vremena i načina u glavnoj i u zavisnoj rečenici odvelo bi nas predaleko, za njemački jezik to je istražio i u svojoj knjizi prikazao S. Jäger.¹⁰

Nabrojenim mogućnostima u njemačkom jeziku odgovarale bi u hrvatsko-srpskom jeziku slijedeće mogućnosti:

1. — *ako + indikativ*
»A ako i mi zajedno s njima tkamo, mi smo i tkači i tkanje u isti mah.«

— *inicijalni položaj predikata + li*
Tkamo li i mi zajedno s njima, mi smo i tkači i tkanje u isti mah.

2. — *Za konj. pret. od »sollen« + infinitiv ne postoji morfološki ekvivalent u našem jeziku.*

3. — *kad + kondicional*
Kad bismo i mi zajedno s njima tkali, mi bismo bili i tkači i tkanje u isti mah.

— *da + indikativ*
Da i mi zajedno s njima tkamo, mi bismo bili i tkači i tkanje u isti mah.

Inicijalni položaj predikata s prilogom *li* moguć je samo u onim rečenicama u kojima službu veznika može vršiti još i veznik *ako*, i to samo onda kad predikat nije perifrastični oblik.

U njemačkom, kao i u hrvatskosrpskom jeziku govorimo o irealnim pogodbenim rečenicama ili o neostvarivim uvjetima kad govornik zauzme prema stvarnosti, prema određenom doživljaju ili događaju u stvarnosti, suprotan stav:

»Wenn der Führer nicht wäre, — sagte Ingrid überzeugt —, hätten wir nicht das Saargebiet, auch Oesterreich nicht.« (H. Kirst, O8/15)

»Da nije Firera, — nastavljala je Ingrid uvjerljivo —, mi ne bismo oslobodili Sarsko područje, a ni Austriju.«

U irealnim pogodbenim rečenicama u njemačkom jeziku obligatan je konjunktiv II. Funkciju veznika vrše *wenn* i *falls* ili rečenice započinju finitnim oblikom predikata — dakle sve isto kao i u rečenicama u kojima je postavljeni uvjet moguće ispuniti. Jezičnim sredstvima ne signalizira se da li je rečenica irealna ili nije, da li je uvjet postavljen u pogodbenoj rečenici u principu ispunjiv ili nije. Ostvarljivost, odnosno neostvarljivost sadržaja pogodbene rečenice vidi se na temelju konteksta ili nekog specijalnog ili općeg poznavanja izvanjezične stvarnosti. Stoga mislimo da je potrebno razlikovati samo da li je uvjet koji postavlja pogodbeni rečenica već ostvaren ili on to još nije, da je samo ta opozicija relevantna u jeziku, dok opozicija potencijalan:irealan pripada izvanjezičnoj stvarnosti.

Na indirektan način, pomoću različitih supstitucija, može se, doduše, utvrditi kad je određen uvjet u pogodbenoj rečenici neostvariv, a kad je u principu ostvariv, ali to je već znatno širi i kompliciraniji mehanizam od onoga za razlikovanje pogodbenih rečenica čiji je sadržaj već ostvaren od onih u kojima postavljeni uvjet još nije ispunjen. U njemačkom jeziku može nam u tu svrhu poslužiti jedan negativan pokus: ako je uvjet neispunjav, ne može umjesto konjunktiva II stajati niti indikativ niti *sollte* + infinitiv:

»Wenn ich mich nicht immer vor Frau Rakitsch gefürchtet hätte, so wäre mir ganz wohl dabei geworden.« (G. Gaiser, Schlußball)

*Wenn ich mich nicht immer vor Frau Rakitsch gefürchtet habe, so ist mir ganz wohl dabei geworden.

*Sollte ich mich nicht immer vor Frau Rakitsch gefürchtet haben, so ist (wäre) mir ganz wohl dabei geworden.

Obadvije supstitucije u njemačkom u potpunosti mijenjaju smisao pogodbene rečenice, a to se ne bi dogodilo kad bi sadržaj pogodbene rečenice bio ostvariv.

Pogodbene rečenice koje izriču irealne, tj. neispunjive uvjete u hrvatsko-srpskom jeziku, započinju veznikom *da* s indikativom i veznikom *kad* s kondicionalom:

»Da se nisam uvijek bojala gospođe Rakitsch, bilo bi mi posve ugodno.«

Da i *kad* su međusobno zamjenljivi, ali samo u jednom pravcu, *da* se može uvijek zamijeniti s *kad*, ali ne i obrnuto. Ako supstituiramo *da* s *kad*, moramo zamijeniti i indikativ pogodbene rečenice kondicionalom:

Kad se ne bih bila uvijek bojala gospođe Rakitsch, bilo bi mi posve ugodno.

Da bismo ustanovili kad je sadržaj pogodbene rečenice neostvariv, pomaže nam u našem jeziku supstitucija s veznikom *ako*. Ako je ta supstitucija moguća bez bitnih promjena u sadržaju rečenice, tad se radi o uvjetu koji je ostvariv, rečenica tada nije irealna. Kod takve supstitucije mora biti moguće zamijeniti i kondicional s indikativom:

* Ako se nisam uvijek bojala gospođe Rakitsch, bilo mi je posve ugodno.

U ovom slučaju rečenica je dobila posve novo značenje, supstitucija, dakle, nije moguća i možemo tvrditi da je rečenica »Da se nisam uvijek bojala gospođe Rakitsch...« irealna. (Ona to jest i prema definiciji irealne rečenice kao suprotne tvrdnje određenom stvarnom događaju ili općoj zakonitosti.)

U govoru često upotrebljavamo pogodbene rečenice u obliku formula s namjerom da ograničimo apsolutnu valjanost svojih iskaza:

»Nämlich aus Gründen, die ihm selbst verschlossen bleiben, nahm der Otto plötzlich einen Blumentopf, Geranium, wenn ich nicht irre, und schmetterte denselben ziemlich senkrecht in das Gärtlein hinunter...« (M. Frisch, Mein Name sei Gantenbein)

»Naime iz razloga koje samo on zna, Oto je odjednom uzeo lonac s cvijećem, geranije, ako se ne varam, i tresnuo ga prilično okomito dolje u vrt...« Takva pogodbeno rečenica-formula može postati čistom floskulom učtivosti: »Ich habe inzwischen sämtliche Akten gelesen, und wenn Sie jetzt die Güte haben, mich wenigstens in großen Zügen zu unterrichten, wo und wie Sie diese letzten sechs Jahre verbracht haben.« (M. Frisch, Stiller)

»Ja sam u međuvremenu pročitao sve akte, pa ako biste sad bili ljubazni da me bar u krupnim potezima obavijestite gdje i kako ste proveli ovih posljednjih šest godina.«

Uz pogodbene veznike mogu stajati određeni prilozi koji dodatno karakteriziraju postavljeni uvjet. Prilozi *selbst* i *auch* u njemačkom jeziku karakteriziraju uvjet kao nedovoljan:

»Aber *selbst wenn* die Kirche nicht in der Jungfrau Maria die unentwegte Zuschauerin Mahlkescher Kuntstückchen sehen darf, guckte sie ihm dennoch aufmerksam zu...«

(G. Grass, Katz und Maus)

»Ali *čak i ako* crkva ne prizna da je Djevica Marija bila stalna promatračica Mahlkeovih divot-djela, ona ga je ipak pažljivo promatrala...«

Prilozima za dodatno karakteriziranje pogodbe *selbst* i *auch* odgovaraju u hrvatskosrpskom jeziku prilozi *čak, i, premda* i drugi.

Prilog *nur* kazuje da je postavljeni uvjet u pogodbenoj rečenici nužan za događanje radnje u glavnoj rečenici, da se radnja u glavnoj rečenici može izvršiti jedino i samo u slučaju ako se ostvari radnja, tj. uvjet iz pogodbene rečenice.

U hrvatskosrpskom jeziku susrećemo u takvom značenju prilog *samo*:

»Es war ihr gleich, wo sie sich aufhielt, wenn sich *nur* Herbert Asch in ihrer Nähe befand.« (H. Kirst, 08/15)

»Bilo joj je svejedno gdje će provesti to večer, *samo* kad se Herbert Asch nalazio u njenoj blizini.«

III. Pogodbene rečenice koje izriču uvjet vremenskog karaktera

Već smo spomenuli da pojmovi »uvjet« i »posljedica« sadrže općenito vremenske implikacije i da često postoje velike teškoće u razgraničavanju vremenskih od pogodbenih rečenica:

»... er fällt in weißen Blüten, wenn der Jasmin dort aufgeht, und er fällt von den Bäumen erst, wenn die Blätter mit ihm fallen.« (G. Gaiser, Schlußball)

»... ona pada u bijele čaške kad procvjeta jasmin, ona spada s drveća tek onda kad s njom padne i lišće.«

Obično se takve *wenn*-rečenice svrstavaju u vremenske, a njihov pogodbeni karakter se pritom zanemaruje. Ali ne postoji nikakav razlog da ovdje ne govorimo o pogodbenim rečenicama. Mi smo pogodbenu rečenicu definirali na taj način što smo rekli da ona izriče radnju čije izvršenje je pretpostavka za izvršenje radnje u glavnoj rečenici. Ovdje je to također slučaj: ispunjenje uvjeta *wenn die Blätter mit ihm fallen* pretpostavka je za egzistenciju radnje glavne rečenice *er fällt von den Bäumen*. Jedina razlika prema rečenicama prve i druge grupe je u tome što se uvjetovanost sadržaja glavne i zavisne rečenice sastoji od određenog kronološkog slaganja ili poklapanja. Pored tog semantičkog postoji u njemačkom i u hrvatskosrpskom jeziku i sintaktičko opravdanje za izdvajanje tih rečenica kao zasebne grupe unutar pogodbenih rečenica, a to je činjenica da u njima funkciju veznika mogu vršiti samo *wenn*, odnosno *kad*. Ono što te rečenice čini različitim od vremenskih rečenica, pored uvjetovanosti radnje glavne rečenice radnjom zavisne rečenice, predstavlja i činjenica da točno vremensko fiksiranje ostaje otvoreno, da zavisna rečenica ne dopunjuje glagol glavne rečenice kao oznaka vremena. Iz tog razloga ne može se veznik *wenn* zamijeniti veznikom *als* a da se bitno ne promijeni smisao rečenice:

»Peinlich wurde es, wenn er Sonnenuntergänge auszupinseln begann.« (G. Grass, Katz und Maus)

* Peinlich wurde es, als er Sonnenuntergänge auszupinseln begann.

S obzirom na kriterij ostvarenosti postavljenog uvjeta pogodbene rečenice te grupe nisu jedinstvene, ali to je kod njih od sekundarne važnosti, primarno je da one izriču uvjet koji je vremenskog karaktera. Unutar te grupe pogodbениh rečenica mogle bi se ipak razlikovati dvije podgrupe. Prvu podgrupu činile bi one rečenice koje izriču uvjet vremenskog karaktera, a koji se više puta ponavlja, tj. i uvjet i posljedica nastupaju više puta. Tad u glavnoj rečenici često stoje prilozni *stets*, *immer*, *jedesmal* u njemačkom i njihovi ekvivalenti u hrvatskosrpskom jeziku *stalno*, *svaki put*, *uvijek* i drugi:

»... denn er hielt sie stets verborgen, wenn ich ihn im Hause der Pflegeeltern traf...« (R. Hagelstange, *Spielball*...)

»Siguran sam da je lanac ukrao, jer ga je stalno skrivao kad sam ga sretao u kući hranitelja...«

Drugu podgrupu činile bi one pogodbene rečenice kod kojih ne možemo govoriti o ponavljanju sadržaja glavne i zavisne rečenice, već kod kojih samo naslućujemo da izvršenje jedne radnje ovisi o vremenskom dodiru s nekom drugom radnjom:

»Außer dem schon herbstlichen Laub einer Kastanie sehe ich nichts, auch nicht, wenn ich auf die gefederte Pritsche steige...« (M. Frisch, *Stiller*)

»Osim jesenjeg požutjelog lišća jednog kestena ne vidim ništa, pa ni kad se popnem na ležaj...«

Ovdje se vide određene dodirne točke s pogodbениm rečenicama koje izriču još neispunjeni uvjet. Jedina razlika je u tome što je ovdje postavljeni uvjet vremenskog karaktera. Već smo spomenuli da prema kriteriju ostvarenosti postavljenog uvjeta te rečenice nisu istovjetne. Možemo ipak tvrditi: ako se postavljeni uvjet vremenskog karaktera ponavlja, on je vrlo često i ostvaren. U onim slučajevima kad samo naslućujemo da je sadržaj glavne rečenice uvjetovan vremenskim dodirom ili poklapanjem sa sadržajem pogodbene rečenice, tad uvjet, odnosno sadržaj pogodbene rečenice u većini slučajeva nije realiziran.

Bilješke:

1. Duden, *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, 2. izd. Mannheim 1966., str. 337.
2. Wolfdietrich Hartung: *Die bedingenden Konjunktionen der deutschen Gegenwartssprache*, *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, 86, 1964., str. 350.
3. Hennig Brinkmann: *Satzprobleme, Wirkendes Wort*, 1957/58, str. 137.
4. Gerhard Kaufmann: *Das konjunktivische Bedingungsgefüge im heutigen Deutsch*, IdS, Mannheim 1972, str. 27.
5. Johannes Erben: *Abriß der deutschen Grammatik*, 10. izd., Berlin 1967., str. 185.
6. W. Hartung: op. cit., str. 352.
7. W. Hartung: op. cit., str. 351.
8. M. Tamsen: *Zum »temporalen« wenn*, *Moderna Språk* 1957, 4, str. 309—313.
9. G. Kaufmann: op. cit., str. 13.
10. Siegfried Jäger: *Der Konjunktiv in der deutschen Sprache der Gegenwart*, München/Düsseldorf 1971